

czy dotowania przez państwo związków wyznaniowych. Pytanie postawione na wstępie pozostawił jednak otwartym. Kolejnym uczestnikiem dyskusji był ks. dr hab. Krzysztof Warchałowski (prof. UKSW), który podkreślił, że pojęcie rozdziału jest pojęciem zindywidualizowanym, bo każde państwo tworzy własny model separacji. Przypomniał stanowisko Kościoła katolickiego odnośnie do relacji między Kościołem a wspólnotą polityczną, jakie zostało wypracowane na Soborze Watykańskim II. Jego zdaniem, za świeckim charakterem państwa w Rzeczypospolitej Polskiej przemawiają dwa elementy: brak zapisu o oficjalnej religii państwa oraz zasada równouprawnienia związków wyznaniowych. Następnie głos zabrał prof. dr hab. Michał Pietrzak (UW). Zwrócił on uwagę, iż niezależnie od modelu formalnoprawnego w każdym państwie istnieje jeszcze model realizowany w praktyce i zazwyczaj mamy do czynienia z rozdźwiękiem między tymi modelami. Nasz rozdział określił jako selektywny i niepełny. Zwrócił uwagę na kwestię finansowania związków wyznaniowych, w szczególności gdy chodzi o finansowanie z budżetu państwa ich szkół wyższych. W dyskusji panelowej poprowadzonej w ramach sesji III ponadto wzięli jeszcze udział: Ryszard Małajny (UŚ), Aleksander Merker, Jarosław Szymanek, Przemysław Florianowicz-Błachut i Wojciech Brzozowski (UW).

Na zakończenie obrad prof. dr hab. Michał Pietrzak podziękował uczestnikom dyskusji za zabranie głosu i wszystkim obecnym za udział w konferencji. Wyraził nadzieję, że spotkanie i przeprowadzona dyskusja przyczynią się do tego, że system relacji wyznaniowych w Polsce wykrystalizuje się i w pełni nabierze charakteru polskiego ze wszystkimi tego uwarunkowaniami.

Marta Ordon

V Międzynarodowa Konferencja *Kultura i prawo. Tożsamość kulturowa Unii Europejskiej a pluralizm religijny*

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wydział Nauk Prawnych Towarzystwa Na-

ukowego KUL we współpracy z Gesellschaft für Rechtspolitik, Institut für Rechtspolitik an der Universität Trier zorganizowały w dniach 18-19 września 2006 roku V Międzynarodową Konferencję Naukową *Kultura i prawo* na temat *Tożsamość kulturowa Unii Europejskiej a pluralizm religijny*. Na miejsce spotkania wybrano Europejską Akademię Prawa w Trewirze.

Komitet organizacyjny stanowili: ks. prof. dr hab. Józef Krukowski, ks. prof. dr hab. Antoni Dębiński, prof. dr hab. Mieczysław Sawczuk, ks. dr Mirosław Sitarz, prof. dr hab. Hans Klein, prof. dr Gerhard Robbers, dr Berthold Theisen oraz mecenas Joachim Keiller.

W imieniu organizatorów konferencję otworzył prof. dr Hans Klain, kierownik Gesellschaft für Rechtspolitik.

Prorektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, ks. prof. dr hab. Mirosław Kalinowski, witając uczestników konferencji, wskazał dwa nurty, które zauważa się w dyskusji nad kondycją współczesnej Europy. Pierwszy z nich akcentuje istnienie wspólnego dziedzictwa kulturowo-religijnego, które zbudowało kontynent europejski i posiada dla niego wciąż aktualne przesłanie. Drugi nurt w dyskusji nad przyszłością Europy charakteryzuje się poszukiwaniem nowych rozwiązań, nowej tożsamości, w której pomija się to, co jest dziedziczone. Medialność stanowiska Kościoła polega na tym, by w zarysowujący się europejski projekt wnieść wymiar dziedziczenia, by podtrzymać świadomość, iż podstawą polifonicznego istnienia Europy jest aksjologiczny rdzeń, określamy mianem „Europy ducha”.

W imieniu Dziekana WPPKiA KUL ks. prof. dra hab. Antoniego Dębińskiego uczestników konferencji powitał o. prof. dr hab. Wiesław Bar, prodziekan WPPKiA. Podkreślił, iż „w debacie na temat kształtu wspólnoty europejskiej nie można uniknąć pytania o podstawy jej tożsamości, o jej dziedzictwo kulturowe, nie można ignorować odniesień do fundamentu aksjologicznego. Unia Europejska, która rozszerza się geograficznie i instytucjonalnie, nie jest bowiem zwykłą unią gospodarczą, organizacją międzynarodową nastawioną na ekonomiczny cel, którym jest wspólny dobrobyt, lecz jest wspólnotą przekonań i wartości, jest, czy też powinna być – wspólnotą ducha”. Następnie na ręce prof. Kleina oraz ks. prof. Józefa Krukowskiego złożył podziękowania współgospodarzom za zaproszenie do starożytnego Trewiru oraz za trud zorganizowania konferencji.

Wprowadzenia do problematyki konferencji dokonali prof. Josef Isensee z Uniwersytetu w Bonn oraz ks. prof. dr hab. J. Krukowski

z KUL. Prof. J. Isensee zauważył, iż Europa jest w poszukiwaniu swej duszy. Pochyla się nad kulturą, poszukiwaniem praw człowieka, ale jeżeli ograniczy się tylko do wymiaru ekonomicznego, stanie się banalną. Stąd wszystkie troski, by Unię zdefiniować jako wartości, stają się bezskuteczne, jeżeli uwzględni się tylko strefę ekonomiczną. Ks. prof. J. Krukowski natomiast, uzasadniając wybór tematu, powiedział, iż o jego wyborze zdecydował powszechnie sygnalizowany problem „deficytu tożsamości” Unii Europejskiej, który stał się bardziej widoczny w procesie integracji państw Europy Zachodniej i Europy Środkowowschodniej.

Konferencja składała się z IV sesji, podczas których wygłoszono 9 referatów. Każdą sesję kończyła dyskusja nad problemami wskazanymi w referatach. Pierwszy referat zatytułowany *Unia Europejska a pluralizm religijny* wygłosił prof. dr Bernhard Vogel (Ministerpräsident a.D., Vorsitzender der Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin). Zdaniem prof. Vogla jednocząca się Europa nie jest dokończonym dziełem, ale tym, które się staje. Istnieje niebezpieczeństwo, iż kontury Europy mogą się „rozmyć” nie tylko z perspektywy ekonomicznej, ale i duchowej. Europa potrzebuje fundamentu pogłębionej świadomości; musi zachować swoją przeszłość, wartości, na których wyrosła i stale je pogłębiać. Zaufanie do wartości podstawowych i zasad demokratycznych nie wystarczy, by połączyć państwa Unii Europejskiej. Z drugiej zaś strony państwo nie może być jedynym przewodnikiem, który prowadzi człowieka do zbawienia. Państwo nie może kształtować wartości religijnych, definiować ich i nadawać im moc prawną. Państwo i Kościół, choć od siebie oddalone, na wielu obszarach działają wspólnie dla dobra wspólnego.

Drugi referat pt. *Przestrzeń napięcia i współpracy między państwem, kulturą i religią* wygłosił ks. prof. dr hab. J. Krukowski. Wskazał na dwie warstwy Unii Europejskiej: duchową i ustrojową. Koncentrując się na warstwie duchowej, postawił pytanie, w jakim kierunku idzie rozwój Unii Europejskiej. Aby udzielić odpowiedzi, zarysował trzy wątki problemowe, na które składa się: 1) rozwój stosunków między państwem a narodem jako wartością kulturową, 2) stosunek Unii Europejskiej do religii w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym, 3) stosunek prawa stanowionego w demokratycznym państwie prawa do systemu norm moralnych mających uzasadnienie w świecie wartości. Wyraźnie podkreślił, iż prawo stanowione nie może być neutralne wobec wartości etycznych zakorzenionych w kulturze europejskiej, do których należy przyrodzona godność osoby ludzkiej oraz dobro wspólne.

W dyskusji nad pierwszą częścią wygłoszonych referatów wzięli udział: prof. dr Carl Otto Lenz z Brukseli, prof. dr Bernd Rüthers z Uniwersytetu w Konstancji, prof. dr Christine Langenfeld z Uniwersytetu w Göttingen, ks. prof. dr hab. Krzysztof Warchałowski z UKSW (Warszawa) oraz ks. dr Krzysztof Orzeszyna z WPPKiA KUL. Uczestnicy dyskusji podkreślili, iż wolność religijna w czasie, gdy próbujemy szukać dialogu między religiami w kontekście ostatnich wydarzeń (portretowanie podobizn Mahometa, spalenie kukły przedstawiającej papieża Benedykta XVI), jest tematem bardzo aktualnym. W dyskusji została podniesiona kwestia prawa szkoły publicznej do wychowywania i przekazywania wartości dzieciom, świeckości państwa, kontrowersji wokół odniesienia się do wartości chrześcijańskich w preambule projektu Konstytucji Unii Europejskiej.

Sesję popołudniową rozpoczął referat pt. *Pokojowa funkcja wolności religijnej*, wygłoszony przez dr Hannę Suchocką, Ambasador RP przy Stolicy Apostolskiej. Rozpoczynając od słów Jana Pawła II: „Wiara nie może być przeżywana tylko we wnętrzu ludzkiego ducha. Ona musi znaleźć swój zewnętrzny wyraz w życiu społecznym”, wskazała na traktaty międzynarodowe, które gwarantują prawo do wolności religijnej. Przypomniała, iż równoległe z wysiłkami podejmowanymi na szczeblu organizacji międzynarodowych podejmowane były istotne inicjatywy w ramach Kościoła katolickiego. Do tych inicjatyw zaliczyć trzeba: encyklikę Jana XXIII *Pacem in terris* (1963) oraz Deklarację soborową o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (1965). Kwestia wolności religijnej uzyskała szczególnie wymiar podczas pontyfikatu Jana Pawła II, który w niej upatrywał szansę dla światowego pokoju. Kończąc, stwierdziła, iż „świat współczesny znalazł się w sytuacji, w której religia znowu jest źródłem wielkiego konfliktu, a fundamentalne zasady wolności religijnej są znacznie częściej naruszane niż przestrzegane”.

Sesję zakończył referat prof. Kyriakosa Kyriazopoulou z Uniwersytetu w Tessalonikach nt. *Przestrzeń kultury prawosławnej od Aten do Moskwy a minimalne gwarancje wolności religijnej*. Profesor na wstępie zaznaczył, że prawo do wolności religijnej zapisane jest w konstytucjach prawosławnego obszaru kulturowego. Dodatkowo prawo do wolności religijnej jest rozwijane w ustawach niektórych państw. Relacje państwo – Kościół, w krajach prawosławnego obszaru kulturowego, opierają się na zasadzie instytucjonalnego rozdziału państwa od Kościoła, autonomii związków wyznaniowych i ich równości wobec prawa, współdziałania

Kościoła i państwa poprzez zawieranie porozumień oraz szczególnego uznania Kościołów prawosławnych i innych tradycyjnych związków wyznaniowych. Profesor omówił m.in. prawo związków wyznaniowych do posiadania osobowości prawnej oraz wskazał na sposoby jej nabywania. W dyskusji nad sesją popołudniową m.in. udział wzięli o. prof. Wiesław Bar oraz ks. prof. Józef Krukowski.

Sesję III, której w dniu 19 września 2006 r. przewodniczył prof. J.P. Durand, zainaugurował referat ks. prof. Leona Dyczewskiego pt. *Rola kultury w gospodarce*. Profesor w wystąpieniu podkreślił, że o tempie i jakości rozwoju społeczeństwa decyduje kultura a nie, jak chcą ekonomiści i politycy, rozwój gospodarczy i polityka. Starał się udzielić odpowiedzi na następujące pytania: w jakim stopniu i w jaki sposób czynniki kulturowe wpływają na rozwój gospodarczy i politykę? Jakie działania trzeba podjąć, by elementy kultury nie blokowały rozwoju gospodarczego?

Profesor Stefan Mückl (Universität Freiburg), wygłaszając referat *Religia jako integralny element i faktor tożsamości narodowej*, zaakcentował, że religia chrześcijańska na przestrzeni wieków odegrała tak szczególną rolę w kształtowaniu się tożsamości narodów, zwłaszcza tych walczących o swoją wolność i niepodległość, i jest ona tak głęboko zakorzeniona w tożsamości europejskiej, że bez niej w ogóle nie można mówić o tożsamości krajów Europy. Profesor Mückl zauważył, że ta tożsamość ukształtowana na religii znajduje odzwierciedlenie w prawie Unii Europejskiej. Istnieją jednak tendencje do uwalniania się od religii pośród twórców prawa.

Do podobnych wniosków doszedł w referacie pt. *Europejskość Unii Europejskiej a konsekwencje dla procesu integracji i rozszerzenia* prof. Josef Isensee. Analizując historię chrześcijańskiej Europy i doceniając jej osiągnięcia, nawiązał do wyparcie muzułmanów z Hiszpanii, dzięki któremu Europa uwolniła się od zagrażającego jej islamu i podkreślił, że obecnie tożsamość Europy kształtuje konfrontacja z islamem. Uwydatnił także, że współczesna Europa nie chce lub nie potrafi swoich wartości chrześcijańskich zaakceptować, odcina się od swojej kultury i historii.

W czasie przeznaczonym na dyskusję głos zabrali: prof. H. Klein, prof. C.O. Lenz, ks. prof. J. Krukowski, ks. dr K. Orzeszyna, ks. dr P. Stanisław, ks. prof. J. Wroceński, prof. M. Sawczuk.

Sesję IV rozpoczęło wystąpienie prof. dra Gerharda Robbersa pt. *Stanowisko Unii Europejskiej wobec islamu*. W treści przedłożenia wzy-

wał do dialogu z muzułmanami oraz do zrozumienia istoty islamu przez obywateli Europy. W dyskusji zarzucono mu, iż w referacie przedstawił sytuację idealną, daleko odbiegającą od rzeczywistości między innymi z uwagi na trudności w znalezieniu wśród muzułmanów partnerów do dialogu.

Dwudniową konferencję zakończył referat konkluzyjny bpa Josefa Homeyera wyraźnie akcentujący, że chrześcijaństwo obok kultury greckiej i rzymskiej jest jednym z fundamentów Europy.

Profesor dr Hans Klein, zamykając obrady, wyraził wdzięczność prelegentom za przygotowanie i wygłoszenie referatów oraz podziękował uczestnikom za przybycie i udział w konferencji. Wyraził także nadzieję, że owocem konferencji będzie publikacja zawierająca treść wygłoszonych referatów, a spotkania z cyklu *Kultura i prawo* zapoczątkowane w 1998 roku w przyszłości będą kontynuowane.

Lidia Fiejdasz